

محسن چمران

«شاخص‌های نظام کارآمد از نگاه بنیانگذار انقلاب» در گفت‌وگو باحجت الاسلام مجید انصاری

استراتژی دولت خردبنیان

مهسار رضانی

«**کارآمدی یک‌نظام**» از مباحث مهم در اندیشه سیاسی است تا آنجا که بحران در شاخص‌های کارآمدی می‌تواند مشروعیت یک‌نظام را خدشه‌دار کند. اهمیت این موضوع ما بر آن داشت تا به آرای حضرت امام (ره) مراجعه کرده و شاخص‌های یک نظام کارآمد را در اندیشه سیاسی ایشان به بررسی بنشینیم. از این رو، به سراغ **حجت الاسلام مجید انصاری**، دبیر اجرایی تشکل سیاسی اصلاح طلب مجمع روحانیون مبارز و عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام رفتیم. او از نزدیکان خانواده امام خمینی (ره) است و برادران او محمدعلی انصاری و حمید انصاری از جمله اعضای شاخص دفتر حضرت امام (ره) بودند. آنچه در ادامه می‌آید، ماحصل این گپ‌وگفت است که می‌خوانید:

■ **جناب انصاری، نظام کارآمد در اندیشه حضرت امام (ره) چگونه نظامی است؟**
کارآمدی هر نظام را بر اساس آرمان‌ها و اهدافی که آن نظام سیاسی دنبال می‌کند، می‌توان مورد ارزیابی و سنجش قرار داد. بر این اساس، کارآمدی نظام و دولت به معنای عام کلمه در اندیشه امام (ره) متناسب با آرمان‌ها و اهدافی است که ایشان از تأسیس نظام دنبال می‌کردند.

امام (ره) از ابتدا بر دو موضوع محوری تأکید داشتند: «اسلامیت» نظام و «جمهوریت» آن. از آنجا که اکثریت قریب به اتفاق مردم ایران مسلمان هستند، جدی‌ترین مطالبه‌ای که در راهپیمایی‌ها از سال ۴۲ تا بهمن سال ۵۷ دنبال می‌کردند تکیه بر ارزش‌های دینی و اسلامی بود. در واقع، یکی از علل مقابله‌شان با رژیم شاه نیز بی‌اعتنایی آن رژیم به باورهای دینی و اعتقادی مردم و احکام اسلام بود. لذا امام (ره) بر اساس این خواست عمومی کوشیدند تا در اداره کشور، وضع قوانین و تدوین سیاست‌ها و همچنین در بخش قضا اصول اسلامی و احکام شریعت را مورد توجه قرار دهند. رکن دوم، «جمهوریت» بود، یعنی حاکمیت اراده مردم بر سرنوشت خود و شکل‌گیری نهادهای قدرت در پرتو رأی مستقیم و آزادانه

مردم. امام (ره) مردمسالاری را از طریق صندوق رأی مطرح کردند نه از طریق یک گروه نخبه یا جمعی از رهبران. رأی مردم در اندیشه سیاسی امام (ره) جایگاه برجسته‌ای داشت؛ هر سه قوه به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم مشروعیت‌شان را از اراده و رأی مردم کسب می‌کنند. بنابراین، موضوع «جمهوریت» و «اراده مردم» به‌عنوان یک رکن اساسی در تمام شئون کشور در اندیشه سیاسی امام (ره) جاری بوده است.

اهداف خاصی که در قانون اساسی برای نظام جمهوری اسلامی ایران تدوین شده است، نقش مستقیمی در تعریف «کارآمدی نظام» پیدا می‌کند. قانون اساسی اهداف و آرمان‌های زیادی دارد اما به‌طور مشخص در اصل سوم قانون اساسی وظایف شازنده گانه‌ای برای دولت جمهوری اسلامی ایران عنوان شده است که به نوعی کارآمدی نظام را تضمین می‌کند.

واقعیت این است که براساس آنچه در قانون اساسی و براساس شاخصه‌هایی که حضرت امام (ره) برای کارآمدی یک نظام برمی‌شمارند، سهم مردم در تحقق کارآمدی یک نظام بعد از انتخاب ارکان و اجزای آن نظام برجسته‌تر می‌شود. نظارت مردم از چند مجرا در قانون اساسی تضمین شده است؛ مردم

چهار سال یکبار رئیس جمهوری و اعضای شوراها و هر هشت سال یکبار خیرگان را انتخاب می‌کنند، طبعاً اگر احساس کنند منتخبین شان کوتاهی می‌کنند، این فرصت را دارند تا در انتخابات بعدی انتخاب اصلاح‌تری را صورت دهند.

علاوه بر این، یکی از وظایف نمایندگان مجلس که توسط مردم انتخاب می‌شوند، نظارت بر کارکرد دستگاه‌های مختلف کشور است و از ابزار لازم نظارتی گسترده‌ای اعم از تذکر دادن به مسئولان اجرایی از رئیس جمهوری گرفته تا وزرا و دیگران، استیضاح کردن و... بر خوردار هستند. بنابراین مردم بعد از انتخاب کارگزاران نظام، هم وظیفه دارند و هم حق دارند که نظارت کنند و نظارت خودشان را بیان کنند. بنابراین، اساسی‌ترین مؤلفه‌های یک نظام کارآمد در اندیشه حضرت امام (ره) را می‌توان در چارچوب دو مؤلفه کلی «اسلامیت» و «جمهوریت» دید و ارزیابی کرد.

■ **از نظر حضرت امام خمینی (ره) شاخصه‌های یک نظام کارآمد چیست؟**

ایشان در این راستا، شاخص‌های بسیاری را مطرح می‌کنند از آن جمله می‌توان به اهمیت «مشارکت سیاسی و اجتماعی مردم» اشاره کرد، به‌باور ایشان، نظام اسلامی، نظامی است که تمام عرصه‌های اجتماعی را برای نقش آفرینی مردم هموار کند و موانع مشارکت

مردم را برطرف سازد. نکته دیگر توجه به «عقل و عقلانیت» است. ایشان در رفته‌شان به موضوع «عقل» به‌عنوان یکی از مبانی چهارگانه استنباط احکام بیش از فقهای دیگر تکیه می‌کردند و بر این اساس، طبعاً دولت اسلامی هم در اندیشه ایشان باید یک دولت خردبنیان باشد. «تکیه بر علم و دانش و تخصص‌های روز» در اصل سوم قانون اساسی

»

به نظر می‌رسد آزادی‌های مدنظر امام (ره) در قانون اساسی در حوزه‌هایی مخدوش شده است نمی‌خواهم بگویم امروز در کشور آزادی نیست اما ما با شاخص آزادی مطلوب، با شاخص انتخابات مطلوب و با شاخص قضاوت عادلانه، شجاعانه و عالمانه تا حدی فاصله پیدا کرده‌ایم

می‌آمدند.

ایشان بر «استقلال اقتصادی» نظام بسیار پافشاری داشتند. البته «استقلال» به معنای کلی چه در بعد سیاسی و چه فرهنگی و اقتصادی یکی از ارکان اندیشه سیاسی امام (ره) بود و مردم هم در انقلاب همین را می‌خواستند. شعار استقلال یکی از شعارهای محوری مردم در جریان انقلاب اسلامی ایران بود. در حوزه اقتصاد امام (ره) بر «خودکفایی»، «خودباوری» و تلاش برای توسعه فناوری‌های نو تأکید داشتند و ما امروز می‌بینیم تأکیدات امام (ره) در وصف خودکفایی کشاورزی دقیقاً درست بوده است و اگر سیاست‌های استقلال طلبانه خودکفایی در محصولات استراتژیک نبود امروز نان و داروی مردم با بحران مواجه بود». حمایت از مراکز علمی تحقیقاتی» و «مبارزه با جهل و بی‌سوادی» از دیگر شاخصه‌های مورد توجه ایشان برای کارآمدی نظام بود.

نکته مهمی که امام (ره) در کارهای فرهنگی به آن توجه داشتند «مخالفت جدی با تحجرگرایی و قشری‌گری مذهبی» بود. ایشان بشدت با مظاهر خرافه که با نام دین به‌خورد مردم داده می‌شد، مخالف بودند و در این رابطه بسیار حساس بودند! برنامه‌های رادیو و تلویزیون و برنامه‌های نماز جمعه را گوش می‌کردند و چنانچه رگه‌هایی از خرافه‌پرستی یا غلو درباره ائمه اطهار را می‌دیدند، تذکر می‌دادند.

نکته بسیار مهمی که در شاخص‌های کارآمدی مدنظر امام (ره) بود «قانون‌گرایی» بود. ایشان همواره از این موضوع نگران بودند که مبدا یا هر دلیل عده‌ای خود را فراتر از قانون بدانند. لذا از قانون و حکومت قانون بشدت دفاع می‌کردند و هر جا که نقض قانون بود، با قدرت با آن برخورد می‌کردند. تعبیرهایی مثل حکومت جنگل، حکومت سرنیزه، حکومت استبدادی، اختناق، تزئیر و... ایراداتی بود که امام (ره) به حکومت شاه می‌گرفتند و پرهیز می‌دادند که مبادا این آسیب‌ها در جمهوری اسلامی ایران مجدداً به بهانه‌های مختلف شکل گیرد.

در سیاست خارجی هم ایشان ضمن تأکید بر موازنه منفی یعنی شعار نه شرقی، نه غربی بشدت خواهان توسعه روابط با دنیا بودند، حتی امام (ره) در مورد آمریکا فرمودند اگر رفتارشان تغییر کند ما می‌توانیم رابطه داشته باشیم و نکته جالب این است که با اینکه انقلاب ما انقلاب ضد امریکایی بود اما بعد از پیروزی انقلاب امام (ره) دستور ندادند که سفارت امریکا بسته و تعطیل شود. بنابراین در سیاست خارجه، امام (ره) معتقد به «دیبلماسی فعال مبتنی بر رعایت حقوق متقابل و عقلانیت» بودند. اینها مجموعه شاخصه‌های کارآمدی است که می‌توان در رفتار، گفتار و اندیشه سیاسی امام (ره) جست‌وجو کرد.

■ **در سیره عملی حضرت امام (ره) بعد از انقلاب بارها شاهد ابتکاراتی در جهت کارآمدی حکومت بوده‌ایم؛ به‌عنوان مثال طرح مسائلی همچون احکام ثانویه، مصلحت نظام، ناگافی دانستن اجتهاد مصلطح حوزوی و... به‌عنوان شما، قرائت نواندیشانه امام (ره) از دین چقدر در کارآمدی حکومتی که ایجاد کردند، اثر گذار بود؟**

قرانت نواندیشانه امام (ره) از دین نقش

می‌دانستند که مردم در رژیم گذشته بسیار

محروم بوده و اکثریت جمعیت روستائین بودند تشکیل جهاد سازندگی را به‌عنوان یک نهاد خدمتگزار به مردم در دستور کار قرار دادند. وقتی که احساس کردند هنوز ارتش قدرت خودش را بازنیافته و ممکن است کشور تهدید شود، دستور تأسیس سپاه پاسداران را دادند. وقتی احساس کردند که به بهانه‌هایی، آزادی‌های مردم در حال لطمه دیدن است و سخت‌گیری‌های نادرستی در زندان‌ها و بازداشتگاه‌ها می‌شود پیام هشت ماده‌ای را برای اصلاح و بهبود وضع زندان‌ها صادر کردند. وقتی در قانونگذاری پافشاری شورای نگهبان بر احکام اولیه در اداره کشور، بن‌بست ایجاد می‌کرد، مجمع تشخیص مصلحت را تأسیس کردند و خود عنصر «مصلحت» در اداره کشور یک عنصر کلیدی در شاخص‌های مدیریت امام (ره) بود.

همین امور باعث شد تا در دوران زمامداری امام (ره) هیچگاه مردم حمایتشان را از نظام با وجود همه سختی‌هایی که بر آنان تحمیل شده بود، دریغ نکنند. علش این بود که مردم «صداقت» را به‌عنوان یک نقطه کلیدی در رفتار، گفتار و اقدامات امام (ره) می‌دیدند و مؤمن بودند به اینکه امام (ره) هر چه در توان دارد، برای آنان می‌گذارد.

■ **به اعتقاد شما امروز ما با بحران کارآمدی مواجه هستیم؟ اگر امام (ره) امروز می‌بودند چه نقدی را به کارگزاران مامی داشتند؟**

امروز اگر امام (ره) بودند مطمئناً از نارسایی‌هایی که موجب بروز مشکل شده انتقاد می‌کردند. وجود پدیده‌ای به‌نام فساد مالی و سوءاقدام‌های گسترده از بیت‌المال نشان می‌دهد که ما نه تنها در قوانین مان دچار ضعف هستیم بلکه در ساختارهای اداری و اجرایی‌مان هم نقص داریم. مطمئناً سیستم بانکی ما دچار اشکال است که در این سیستم مدیران عامل با هیأت مدیران می‌توانند وام‌های بی‌حساب هزار میلیاردی بدون وثیقه بگیرند. مجموعه همه این عوامل نشان می‌دهد که نظام تصویب و تخصیص تسهیلات بانکی دچار اشکال است.

نقد دیگر امام خمینی (ره) به اعتقاد من، به موانعی که در حوزه مشارکت عمومی مردم ایجاد شده، معطوف می‌شود، به نظر می‌رسد در گذر زمان تفسیری که از نظارت، برای تعیین صلاحیت نمایندگان مجلس صورت گرفته از اندیشه امام (ره) و رفتار سیاسی ایشان فاصله گرفته است، دست اندرکاران امر انتخابات باید آسیب‌شناسی جدی صورت دهند و بررسی کنند که چرا شخصیت‌های برجسته و سالم می‌رسد به میدان رقابت نمی‌آیند؟ به نظر می‌رسد آزادی‌های مدنظر امام (ره) در قانون اساسی در حوزه‌هایی مخدوش شده است. نمی‌خواهم بگویم امروز در کشور آزادی نیست اما ما با شاخص آزادی مطلوب، با شاخص انتخابات مطلوب و با شاخص قضاوت عادلانه، شجاعانه و عالمانه تا حدی فاصله پیدا کرده‌ایم.

من کشک ندارم اگر امام امروز بود فریاد می‌شد بر سر همه آشفتنگی و بداخلاقی حاکم بر رسانه، تبلیغات، مخصوص رسانه‌ها و تریبون‌های رسمی که از بیت‌المال تغذیه می‌شوند، بی‌تردید امروز صدا و سیما یا آن صدا و سیما‌ی مورد نظر امام (ره) نیست. حقوق خیلی‌ها در آنجا تضییع می‌شود، جریان‌ات سیاسی معتبر درون نظام از این رسانه محروم هستند، نه تنها محروم هستند بلکه اساساً ممنوع‌التصویر هستند. همچنان اگر امام (ره) بودند بر رعایت حال مستضعفین و محرومین تأکید می‌کردند بخصوص اکنون که بحث گرانی و معیشت مردم برجسته شده است. اینها مواردی است که اگر امام (ره) بود برخورد می‌کردند.

می‌گفتند بین مردم بروید و با آنان بنشینید. ایشان پیوسته کارگزاران را از داشتن روحیه کاخ‌نشینی برحذر می‌داشتند و پیوسته تأکید می‌کردند که با کوخ‌نشینان باشید و در این راستا می‌گویند: «توجه کنید که این ملتی که الان کوخ‌نشینانش مشغول فعالیت هستند و مشغول به زحمت هستند در جبهه‌ها و پشت جبهه‌ها، این کوخ‌نشینان را زحمت بکشید که به همین حال خوی کوخ‌نشینی و خوی اینکه توجه به کاخ‌ها نداشته باشند نگه دارید تا بتوانید ادامه دهید زندگی صحیح اسلامی را. آن خوی کاخ‌نشینی مضر است، خودش مضر نیست، خویش مضر است، لکن خود او، این خوی را دنبال دارد» (۱۰ فروردین ۱۳۶۲/

حسینیه‌جماران)

■ **چقدر این شیوه مقابله حضرت امام (ره) با فساد می‌تواند امروز برای پالایش اقتصاد ما از فساد مفیدان راهگشا باشد؟**
بسیار زیاد، اگر ما رویه حضرت امام (ره) را رعایت کنیم به این معنا که مسئولان ما همچون حضرت امام (ره) ساده‌زیست باشند، باند بازی را کنار بگذارند و برای خدا کار کنند، اخلاص داشته باشند و از آبرویشان حفاظت کنند، بسیاری از مسائل ما برطرف خواهد شد. به هر حال، همه ما نیازمند یک پلیس درونی هستیم که هر قدر قوی‌تر باشد، ابتلا به فساد کمتر خواهد بود.

در جامعه و به حاشیه رفتن اخلاق است. ■ **امام (ره) در شیوه مبارزاتی خود علیه فساد، بر چه محورهایی تأکید داشتند؟**

آنچه از سیره حضرت امام (ره) مطالعه کرده و در ذهن دارم، این است که ایشان همواره بر کارگزاران تأکید داشتند که اسیر مقام و قدرت نشوند، چراکه این قدرت و ریاست از آن مردم است و آنان بر سر سفره مردم نشسته‌اند. بنابراین، کارگزاران باید ارتباط خود را بر مردم حفظ کرده و خود را جدای از مردم ندانند و

که در دولت می‌گذرد، اموری که- فرض کنید که- در مجلس می‌گذرد. نظارت! توجه داشته باشد به اینها. ملت باید توجه داشته باشد که اگر در مجلس این سفر- فرض کنید که- یک کسی را تعیین کردند که کارشکنی برای دولت کرده، کارشکنی برای مجلس کرده، دفعه دیگر تعیینش نکند. اعلام کنند» (۱۰ تیر ۱۳۶۰/ تهران حسینیه جماران)

■ **چرا مبارزه با فساد اقتصادی یکی از کلونی‌ترین دغدغه‌های حضرت امام (ره) بود؟**

چون قوام نظم اجتماعی و حاکمیت یک جامعه در گروه سلامت اقتصادی یک جامعه است و فساد اقتصادی بستری برای بروز سایر فسادها خواهد بود.

واقعیت این است که انسان، یک موجود اقتصادی است و به ذات انسان در این دنیا اکثراً مالی و مادی است که طبیعتاً با اقتصاد

فساد برای کارگزاران و مردم قائل نبودند و به اعتقاد ایشان نظارت و کنترل در جامعه باید به شکلی نهادینه ساری و جاری باشد تا از فساد ممانعت شود. امام (ره) معتقد بودند که یکی از وظایف رهبری جامعه، مدیران کل، استانداران، رئیس جمهوری و... این است که بر زیرمجموعه‌های خود کنترل و نظارت داشته باشند، چون در فقدان چنین کنترل و نظارتی است که زیردستان راه‌های انحرافی را پیدا کرده و اقدام به فساد می‌کنند. ایشان توده مردم را نیز از این نظارت مستثنی نمی‌دیدند و برای آنان در این نظارت اجتماعی سهم بسزایی قائل بودند و می‌فرمایند: «ملت اگر نظارت نکنند در امور دولت و مجلس و همه چیز، اگر کنار بروند، بسیاریند دست اینها و بروند مشغول کارهایشان بشوند، ممکن است یک وقت که تباهی یکشد. ما باید ناظر باشیم به امور مردم. ما باید، ملت باید ناظر باشد به اموری

مبارزه با فساد اقتصادی در هر جامعه‌ای، یکی از ضرورت‌های انکارناشدنی است. در این راستا، حضرت امام (ره) نیز در مشی سیاسی و عملی خود به ضرورت مقابله با فساد اقتصادی تأکید بسیار داشتند و یکی از جدی‌ترین دغدغه‌های ایشان بود. از این رو، بر آن شدم تا در گفت‌وگو با حجت الاسلام محسن غرویان، استاد حوزه و دانشگاه، مبارزه با فساد را در اندیشه امام (ره) به بحث بگذاریم که ماحصل آن از نظر تان می‌گذرد.

■ **از نگاه حضرت امام خمینی (ره) بسترهای شکل‌گیری فساد اقتصادی در یک جامعه چیست؟**
حضرت امام خمینی (ره) یک شخصیت عارف بودند و در حکومت و حاکمیت نیز این نگاه عارفانه را دنبال می‌کردند. از این رو، بر این باور بودند آنان که قرار است حکومت را در دست بگیرند نیز باید اهل زهد و عرفان باشند. واقعیت این است که به میزانی که پایه‌های اخلاقی، زهد و عرفان در کارگزاران جامعه‌ای نهادینه شود، به همان میزان از بروز فساد در آن جامعه جلوگیری می‌شود. در نقطه مقابل، به میزانی که اخلاق را هر

جامعه رخت بریندد، به عناوین مختلف فساد اقتصادی روی می‌دهد؛ به همین دلیل، حضرت امام (ره) ریشه شکل‌گیری فساد در یک جامعه را در کم‌رنگ شدن اخلاق، زهد و تقوا در جامعه و پیوژه در کارگزاران می‌دانند و پیوسته در این خصوص هشدار می‌دهند.

■ **ایشان برای جلوگیری و ریشه‌کنی فساد اقتصادی چه نهاد یا نهادهایی را مسئول می‌دانستند؟ و برای نظارت بر فساد، چه سهمی را برای «مردم» و چه سهمی را برای «کارگزاران» قائل بودند؟**

ایشان سهم متفاوتی در بحث مبارزه با